

Universiteit
Leiden

The Netherlands

In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation

Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Gute Nacht, Freunde

En dieper nog: het feit dat ik me zorgen maak om Nederland, en vrijwel niemand anders.

Anil Ramdas

Terwijl Anil al worstelde met de buitenwereld, ontstond er op het persoonlijke vlak ook beroering. Zijn vader, die aan ernstig nierfalen leed, werd steeds zieker. Anils band met hem was de laatste jaren steeds beter geworden, tot het punt dat het een van de mensen was in zijn inner circle tot wie hij zich altijd kon wenden, en die onvoorwaardelijk trots op hem was.

Zijn moeder Kamla bleef even eigenzinnig als altijd – met de relatieve onbetrouwbaarheid van dien. Ze schreef Anil in mei 2010 dat ze aan een boek werkte over haar veelbewogen leven. Het zou beginnen in Guyana, toen ze drie jaar oud was, en omspande de rest van haar leven, van ‘my marriage in Nickerie, 20 January 1953 to 6th of September 1987 when I came to Holland. [...] Then followed my life in Holland, the changes in my life and persona.’¹

Het was absoluut een slechte timing. Juist nu Anil het gevoel had dat zijn plek in de wereld van alle kanten werd betwist en bestreden, koos zijn moeder ervoor om de luiken naar zijn jeugd en zijn familiegeschiedenis open te zetten. Hij voelde zich al onzeker in een wereld die hem meer en meer leek te vertellen dat er geen plek voor hem en zijn overtuigingen was. Een *tell-all* boek van zijn eigen moeder zou het gevoel van onveiligheid alleen maar verergeren. Hij smeekte haar om het manuscript niet te publiceren:

Pailegie² Mom,

Biografieën leiden altijd tot problemen met alle nabestaanden, kinderen, ouders, etc. Weet je nog dat ik ooit in een verhaal even over jou schreef? Je stuurde me een boze brief terug van zes kantjes geloof ik... Verhalen zijn altijd anders in andere ogen. Maar mijn probleem is een heel andere: je weet dat ik een publieke figuur ben, heel bekend onder Nederlanders en vooral onder hindoestanen. Dat levert niet alleen vrienden op: ook een heleboel vijanden. Het is een kleine gemeenschap, jaloezie en dat soort dingen heb je al gauw. Altijd zullen er mensen zijn die je de grond in zouden willen boren, om uiteenlopende redenen. Daarom bijvoorbeeld heb ik zelf geschreven over mijn vroegere drankproblemen, omdat anders anderen er over zouden praten, met veel plezier mijn reputatie zouden willen beschadigen.

Jou [sic] boek zal dan ook vooral zo gelezen worden: in deze kleine hindoestaanse gemeenschap zal men al gauw weten dat jij mijn moeder bent en dat ik je zoon. En men zal er alles aan doen om het zo kwaadaardig mogelijk te lezen, niet alleen in jou [sic] nadeel, maar vooral in mijn nadeel. Ik ben er volledig van overtuigd dat als je het boek publiceert, mijn reputatie en mijn carrière als schrijver en tv-programmamaker ernstig in gevaar komt, misschien zelfs zo ernstig dat ik mijn carrière als afgelopen kan beschouwen.

Ik weet dat ik nu egoïstisch denk, ik denk inderdaad alleen aan mijn carrière, als publieke figuur in Nederland. Maar ik hoop dat jij daar ook aan wilt denken. Als je het meent dat mijn geluk voor jou voorop staat, vraag ik je om het materiaal voor jezelf te houden. En heel voorzichtig te zijn met wie je het verder mocht laten lezen. Ik ken iedereen in de uitgeverswereld, en omdat ik zelf bij de beste uitgever van Nederland ben, De Bezige Bij, zou men dolgraag zelfs je manuscript laten 'uitlekken', en voordat je het weet sla ik een slecht figuur, op het internet vooral.

Ik hoop dat je begrip hebt voor mijn standpunt,
love, anil.

Nadat haar andere kinderen ook negatief reageerden, leek het er even op dat Kamla terugkwam op haar plannen om een boek over haar leven te publiceren.³ In september 2010, echter, kreeg Anil een link doorgestuurd van de website Starnieuws.com. Starnieuws was een

onder Surinaamse Nederlanders bekende website waar nieuwtjes, nieuwsberichten, interviews en columns werden geplaatst over aan Suriname gerelateerde zaken. De link voerde naar een column van Sandew Hira, waarin hij schreef dat hij bij uitgeverij Amrit 'een opvallend manuscript' onder ogen had gekregen. Het ging over een oudere Hindostaanse vrouw van in de zeventig. 'Haar verhaal is het verhaal van duizenden Hindostaanse vrouwen, die geboren en getogen zijn in de verstikkende geborgenheid van de traditionele Hindostaanse platelandcultuur. Ze beschrijft in kleurige details hoe het dagelijkse leven van een Hindostaans gezin in de boiti⁴ bepaald wordt door armoede, achterstand en verstarde omgangsvormen. Haar droom is om advocaat te worden. Haar realiteit is dat ze trouwde met een man die ze schetst als iemand met een kleiner IQ dan de [sic] hare, maar met vuisten die groter zijn dan ze ooit gedroomd had.' Het manuscript was volgens de columnist 'mindblowing', maar de schrijfster trok het alsnog in, omdat haar kinderen 'ronduit afwijzend' waren. Zonde, vond Hira, want het boek zou bij kunnen dragen aan de emancipatie van de Hindostaanse vrouwen in het algemeen.

Sandew Hira was het pseudoniem van Dew Baboeram, een Hindostaans-Surinaamse historicus en publicist met wie Anil nooit een warme relatie had onderhouden. Sterker nog, in zijn eigen woorden waren hij en Baboeram 'sinds 1981 gezworen vijanden'.^{5, 6} Dat Kamla juist naar Baboeram was gestapt met haar manuscript, had voor Anil een laag van verraad toegevoegd aan zijn moeders voornemen om een boek te publiceren. Via een Hindostaanse kennis (de hoogleraar Ruben Gowricharn, die hij in zijn debuut in *De Groene* in 1989 had geïnterviewd) hoorde Anil bovendien dat Baboeram rondbazuinde dat 'Anils moeder een spectaculair boek heeft geschreven wat een beeld geeft van hoe die hele familie in elkaar zit'.⁷

Terwijl Anil zijn leven lang had geprobeerd om de familie bij elkaar te houden, vaak genoeg een gevecht tegen de bierkaai, en om de ideale zoon te zijn voor zijn ouders die zelf verre van perfect waren geweest, had zijn moeder nu, juist op het moment dat hij wankelde, besloten om te schrijven over de pijnlijke momenten uit zijn jeugd, en liet ze anderen meelesen over de meest intieme wederwaardigheden

die wat hem betreft alleen voor de ogen van de familie bestemd waren. Toen hij las dat het manuscript in handen van Baboeram was, ging hij ‘door het lint’, zoals Chandra het noemde. Hij was woest en voelde zich verraden.

Het leidde tot een familiecrisis die pijnlijk genoeg samenviel met het venijnige debat dat zich in de media afspeelde naar aanleiding van het stuk over white trash. Het was een samenspel van aanvallen die, bitter synchroon, zowel van buitenaf als van binnenuit op hem waren gericht. Die gelijktijdigheid van het gevoel gevaar te lopen, was wellicht waar Anil op doelde toen hij aan zijn zus Kawita schreef: ‘Ze [Kamla, KA] heeft geen idee hoe kwetsbaar ze me heeft gemaakt.’⁸

In de loop van het jaar leek het erop dat Kamla het manuscript in-trok, inderdaad omdat ze rekening hield met de gevoeligheden van haar kinderen. Toch zou ze later alsnog een boek publiceren dat op haar leven gebaseerd was. *Waar de lotus bloeit* kwam min of meer gelijktijdig uit met Anils roman *Badal*, in maart 2011. Het boek was een fictionalisering van een deel van Kamla’s leven, waarbij de hoofdpersoon Mira en haar man samenvielen met Kamla en Harripersad. Het boek verhaalde over een ongelukkig en gewelddadig huwelijk. ‘Om geboren te worden als een meisje in een orthodox Hindoe-gezin,’ schreef ze, ‘was erger dan doodgeboren te worden.’ (Sukul 149) De hoofdpersoon pleegde uiteindelijk zelfmoord, omdat ze het gewicht van haar lot als hindoevrouw niet langer wenste te dragen: ‘Mensen gaan dood als ze de wil om te leven verliezen.’ (Sukul 235)

‘Verschrikkelijk,’ vond Ram Hiralal het dat zijn ex-partner Kamla het boek publiceerde. Hij kon zich goed voorstellen dat Anil en zijn broers en zussen het hun moeder kwalijk namen, vooral gezien de manier waarop hun vader – gefictionaliseerd of niet – werd ‘uitgekafferd’. Dat Harripersad geen smetteloze echtgenoot voor Kamla was geweest, was evident. Maar hij was, net als Kamla zelf, een kind van zijn generatie geweest. De orthodox-Hindostaanse tradities hadden het begin van zijn volwassen leven sterk gevormd, maar hij had ze in zijn latere jaren evengoed achter zich gelaten. De liefdevolle vader en grootvader die hij nu was, was allang niet meer de jongen die in 1953 in een gear-

rangeerd huwelijk met een Guyanees meisje van zeventien stapte. De gevoelde schande die Kamla nu, middels dit boek, over hun familie uitstortte, was groot en het zette de verhoudingen die toch al zo gevoelig waren, nog meer op scherp. Het lukte Anil waarschijnlijk niet goed om het van zich af te schuiven. Zijn vriendin Maltie Punwasi vond dat Anil een obsessie had met het bij elkaar houden van de familie. Die behoefte stamde nog uit zijn jeugd, waarin hij volgens Kawita de kruipolie binnen de familie was. Dat zijn moeder altijd een ongeleid projectiel was, zelfs nu ze ver in de zeventig was, was een last die Anil nooit stopte met dragen. Punwasi: 'Zijn grote boosheid naar zijn moeder heeft hem eigenlijk... Is ook desastreus geweest. Zijn moeder... Hij heeft het nooit kunnen verwerken. Hij had echt een haat-liefdeverhouding met haar. Ik weet dat hij zielsveel van haar hield, maar haar [ook] niet kon uitstaan.'

Badal: het sleutelgat missen

In de aanloop naar het boek waaraan hij zo hard had gewerkt, had Anil hoe dan ook geen tijd om zich te veel te laten afleiden door persoonlijke perikelen. Op 13 september stuurde hij de eerste versie van het manuscript van *Badal* naar Suzanne Holtzer ('Lieve Suzanne, Ik zou het nog veel langer voor mezelf willen houden, eindeloos kleine veranderingen/verbeteringen aanbrengen. Maar op een bepaald moment is het genoeg. Dat moment is nu. Ben erg benieuwd wat je ervan vindt.')

Hij was nog steeds gestopt met drinken – voor het langst ooit in zijn verslaving – en vrienden vonden dat het goed met hem ging. Hij verwachtte veel, heel veel, van *Badal*. Het was, vond hij zelf, zijn beste boek.¹⁰ Het liefst wilde hij dat Adriaan van Dis het boek zou aanbevelen, maar na navraag van de uitgeverij bleek dat deze geen tijd vrij kon maken om het manuscript te lezen. De Bezige Bij stelde voor om in plaats van Van Dis een paar schrijvers uit de jongere generatie te vragen om een aanbeveling, om zo een 'frisse literaire spotlight' op zijn werk te schijnen.¹¹ Ze suggereerden Stine Jensen, Abdelkader Benali en Bert Natter, een 'heel leuk gezelschap van oncynische intellectuelen'.¹²

Anil moest er niets van weten. Hij antwoordde dat het juist de bedoeling was 'om de morele en literaire autoriteiten te dwingen zich uit te spreken over een roman waarin het eerste zwarte intellectuele personage uit de Nederlandse literatuur wordt opgevoerd. [...] Mijn roman wil een interventie zijn in een literaire canon, dat was de ontstaansreden ervan. Ik wil niet zomaar gaan behoren bij de allochtone schrijvers, of zelfs bij jonge schrijvers (en hoe jong ben ik, 53!); ik wil de Nederlandse literaire traditie opschudden, een spiegel voorhouden, een maatschappelijk en een politiek debat veroorzaken. [...] Ik wil de top van de Nederlandse literatuur vragen om een moreel oordeel.'¹³

Toen zijn tweede keuze, Bas Heijne, liet weten dat ook hij het te druk had om het manuscript te lezen, schreef Anil, gepijnigd, dat hij 'het wrange gevoel [had] dat de gelederen [zich] sluiten'.¹⁴ Uiteindelijk namen hoogleraar Moderne Letterkunde Thomas Vaessens en schrijver Manon Uphoff de honneurs waar tijdens de boekpresentatie van *Badal* op 31 maart 2011, in het Amsterdamse SPUI25. (Rahan)¹⁵

Er was al wat om over te debatteren, die avond, want een dag eerder kwam al de eerste literaire recensie van het boek uit. John Jansen van Galen had in *Het Parool* geconcludeerd dat *Badal* niet zozeer een roman was, als wel een autobiografie. 'Met niets en vooral zichzelf niet ontsierende eerlijkheid portretteert Ramdas in de persoon van Harry Badal zichzelf. Wat bezielt hem om zo'n ontluisterend zelfportret te publiceren? Heeft hij de neiging tot zelfdestructie, die alcoholisten eigen is, willen verwoorden? Dat is gelukt.' (Jansen van Galen 2011)

Anil las de recensie, en schreef aan Suzanne Holtzer: 'Ach, die John Jansen van Galen. De Roman zelf is hem ontgaan. Hoe die neiging te voorkomen, om alleen de sleutels te zoeken, en het sleutelgat te missen.'¹⁶ Jansen van Galen kende vier sterren toe aan zijn toch wel kritische bespreking, wat wellicht een pleister op de wonde was. Een paar dagen later besprak *Trouw* het boek. Het was een zoekende bespreking van een recensent die duidelijk niet wist wat hij met de roman aan moest. 'Hopelijk is dit niet Ramdas' echte leven', kopte het stuk. De recensent vroeg zich af wat nu eigenlijk de bedoeling van dit 'bevreemdende' boek was:

Bevreemdend, omdat Ramdas zijn eigen levensverhaal incognito lijkt op te dienen, zonder dat duidelijk wordt wat nu echt is en wat verzonnen. [...] Is het de drank? Zijn het de anderen? Gaandeweg tekent zich een schrijvend portret af van een ontheemde verslaafde; een narcist die lijdt onder een eeuwig minderwaardigheidscomplex en die dat zelf het beste weet. [...] Vraag is alleen wat we met deze ‘roman’ aan moeten. Wat wil de schrijver met deze vallende man? Vormt hij een spiegel van de verloederding? Moeten we hem redden? (Ruyters)

‘Jammer,’ schreef Anil toen het krantenartikel aan hem werd gemaild, ‘maar dat is geen serieuze recensie.’¹⁷ Misschien had hij niet kunnen – of willen – inschatten dat de toon van de besprekingen al was gezet; men zou *Badal* voornamelijk als mislukte autobiografie zien. Twee weken later publiceerde *NRC* een stuk van Elsbeth Etty, die er voetstoots van uitging dat ‘dit levensverhaal één op één de autobiografie van Ramdas is’. Ze schreef:

Badals eigendunk is met terugwerkende kracht nogal grotesk (zo beroemd was Ramdas nou ook weer niet) en geeft de roman hier en daar iets potsierlijks. [...] Zo beschouwd is *Badal* het larmoyante verhaal van een ambitieuze ‘has been’ die het niet kan verkroppen dat zijn ambities groter zijn gebleken dan zijn talent. Maar dat zou Ramdas tekort doen. Je kunt deze eerste 21ste-eeuwse Nederlandse ideeënroman beter lezen als het verslag van een nederlaag – van Ramdas/Badal én van een hele generatie. [...] Badal komt aan zijn einde in Zandvoort. Daar heeft hij zich teruggetrokken om af te kicken van de drank en een allesverklarend essay over het electoraat van Wilders, de white trash te schrijven. Dat essay is de roman *Badal* geworden, geen literair hoogstandje. Meer vent dan vorm, maar wel een indrukwekkend en krachtig geformuleerd persoonlijk verhaal van een capitulatie op vele fronten. (Etty 2011)

De titel van de recensie (‘Meer ambities dan Talent’) sloeg misschien op de roman, maar het las vooral als een oordeel over de schrijver.

Arjan Peters sloot zich bij de observatie aan dat Harry Badal samen-
viel met Anil Ramdas. In *de Volkskrant* schreef hij ‘Hopelijk is het met
Anil Ramdas minder erg gesteld dan met de zelfgenoegzame, humor-
loze en verloederde Harry Badal.’

Peters vond de fictionele Harry Badal een ‘kwast’ en had het met de per-
soon Ramdas ook niet erg op, gezien zijn afgemeten samenvatting van Anils
loopbaan:

Anil Ramdas (1958), die inderdaad een paar jaar op tv te zien was, en die
daarnaast pronte essays schreef over de multiculturele samenleving [...].
Ramdas is ook nog directeur geweest van debatcentrum De Balie, wat op
een mislukking uitliep. Het is alweer een tijdje stil rond hem. (Peters)

Het boek deed in Peters’ ogen vermoeden dat de teloorgang van Badal pa-
rallel liep met die van Ramdas. De conclusie van zijn stuk was vernietigend:

Wat een pijnlijke egotrip. En wat duurt het lang voordat Ramdas deze kwast
de gedachte ingeeft dat hij misschien eerst zijn eigen leven op orde moet
krijgen, alvorens met het verbeteren van de wereld te beginnen. Het helpt
niet dat Ramdas net zo dodelijk serieus is, en al even beroerd schrijft. (Peters)

Het leek erop dat recensenten niet veel verder lazen dan de biografi-
sche gegevens die versleuteld in de tekst lagen (of, zoals Walter Lotens
in het letterkundig tijdschrift *Oso* schreef: ‘Voor mij is Harry Badal
een slecht vermomd romanpersonage. Je kijkt er los doorheen en dan
blijft er alleen maar Ramdas over.’ (Lotens 2011)).

De publieke klappen die werden uitgedeeld, nog geen jaar nadat hij
in de polemieken met Joost Zwagerman was uitgegleden, kwamen hard
aan. Het bleef bovendien niet alleen bij recensies, ook in persoonlijke
confrontaties met journalisten werd hij niet gespaard. Met name in
een aantal radiogesprekken was, heel intiem en direct, te horen hoe
hij in de achting van anderen was gedaald – en hoe weinig aarzeling
zij leken te voelen om hem dat te laten weten. Het was soms alsof zijn
publiekelijke afglijden hand in hand ging met het uit de mode raken
van zijn zogenaamd politiek correcte opvattingen. Men dacht hem nu

openlijk te kunnen vertellen dat hij simpelweg niet meer meetelde. Het interview dat Jurgen Maas met hem had voor *OBA Live* was daarvan een schril voorbeeld.¹⁸ Maas leek erop gebeten om Anil te confronteren met het gegeven dat hij geen rol van betekenis meer speelde. Hij begon ermee om te stellen dat *Badal* klip-en-klaar over Anil zelf ging. ‘Op de omslag staat een silhouet van een rokende man,’ stelde Maas. ‘En dat bent u.’

Anil Ramdas: ‘Nee.’

JM: ‘Ik kan daar niemand anders uithalen dan Anil Ramdas.’

AR: ‘Als je dat wil zien, dan zie je dat.’

[...]

JM: ‘Wat wel zo is, is dat Harry Badal de kenmerken heeft van Anil Ramdas.’

AR: ‘Veel.’

JM: ‘Dus wij dachten, waarom heet dit boek niet Ramdas?’

Anil legde uit dat het boek niet over hem ging, maar dat hij zijn eigen ‘kenmerken’ gebruikt had omdat het makkelijk was. Maas hield vast, somde de overeenkomsten tussen Harry Badal en Anil Ramdas op, als om aan te geven dat het boek toch echt over Anil zelf ging.

AR: ‘Als het een autobiografie was, dan heb je twee problemen. Eén, iemand die een autobiografie schrijft die lijdt aan grootheidswaan...’

JM (hem onderbrekend): ‘Dat is u niet vreemd, hoor.’

Ondanks de vele pogingen van Anil om het gesprek over de thematiek te laten gaan, vatte Maas het boek samen als ‘een ontluisterend zelfportret, zo wil ik het toch blijven noemen’. Later in het gesprek stelde Maas, nogal plompverloren: ‘Weet je wat ik me wel eens afvraag? Anil Ramdas heeft in zijn leven te vroeg gepiekt.’

Anil viel een moment stil. Hij probeerde zich duidelijk te herpakken, en antwoordde quasiluchtig: ‘Ik hoop dat dit de piek is, hoor.’

Maas duwde door: ‘Ehm, wordt het misschien nog. Maar ga daarin eens mee. In ’91 was je zomergast bij de VPRO. Drie uur lang. Fantastische avond. Ik herinner het me nog. Je was de bekendste migrant, ik heb een hekel aan het woord allochtoon, van Nederland. Gekleurde denker. [...] Je stond bijna op een voetstuk. Mensen dachten, kijk

daar kunnen we wat mee. En dat is nu twintig jaar later niet meer zo.'

'Jammer dat je dat vindt,' antwoordde Anil.

Nog wat later in het gesprek concludeerde Maas dat mensen vroeger nog zaten 'te wachten op wat je zei. En nu, ehm... Roei je met de riemen tegen de stroom in.'

Ook in een interview met Prem Radhakishun liep Anil tegen onbegrip en soms uitgesproken minachting aan. Radhakishun leidde hem in zijn radioprogramma *Premtime* in als iemand wiens ster 'om de een of andere reden' was verbleekt – een opmerking die hij nog twee keer zou herhalen in het livegesprek. Anil trachtte er luchtig mee om te gaan, bijvoorbeeld toen Radhakishun hem vroeg of hij blij was met de vier sterren die John Jansen van Galen aan *Badal* had toegekend. Anil antwoordde grappend: 'Ik was teleurgesteld dat die laatste ster er niet bij was, maar misschien is die verbleekt.' Radhakishun: 'Maar is jouw ster niet verbleekt?'

Anil: 'Nou, *Paramaribo* heeft z'n vijfde druk, heeft een enorm succes beleefd. *Badal* belooft een succes te worden. Intussen kan ik bij de VPRO een programma maken dat precies gaat over het thema dat mij het meest –'

Radhakishun, hem onderbrekend: 'Maar je was [met] "blauw licht" [sic] op primetime, je was correspondent van de *NRC*!' als om te benadrukken hoe groot het verschil tussen zijn vroegere succes was met zijn huidige positie.

In elk interview probeerde hij zich staande te houden, soms door pijnlijke opmerkingen weg te lachen of te negeren, of door het gesprek naar thema's en onderwerpen te sturen die hij belangrijk vond. Hij hield zich groot, onder andere door het succes van zijn laatste bundel te overdrijven. Maar het is niet moeilijk voor te stellen hoe confronterend het moet zijn geweest dat zo veel mensen hem beschouwden als uitgerangeerd – en dat ze geen enkele moeite hadden om dat tegen hem te zeggen.

Intussen bleven de verwoestende recensies binnenstromen. Volgens het *Haarlems Dagblad* was *Badal* 'gepruil over al dat onrecht'. De re-

censent Sonja de Jong vond dat de belangrijkste boodschap van het boek was, dat ‘westerse blanken’ hun gekleurde medemens minachten. De Jong sneerde: ‘Ik beken, ik ben blank en dus zal ik, volgens Anil Ramdas, zijn boek onherroepelijk vanuit het eeuwige blanke superioriteitsgevoel beoordelen.’ Het betoog dat het boek volgens haar was, verwerd gaandeweg steeds meer tot ‘verongelijkt gepruil over het vermeende onrecht’. (Sonja de Jong)

HP/De Tijd vond Anil Ramdas als schrijver ‘voorspelbaar en weinig inspirerend’ (Muus) en *De Standaard* oordeelde dat het boek leed ‘aan weetjesboulimie en onder gebrekkige eindredactie’. (Cloostermans)

De grote ambities die Anil had gekoesterd met de roman, vielen in de maanden na de publicatie in duigen. Alle aandacht in de pers ging naar het biografische element, en de thematiek werd nauwelijks onderzocht.¹⁹ Nu wás *Badal* ook wel een merkwaardige roman, in de zin dat fictie en werkelijkheid opzichtig door elkaar heen liepen. En toch kan achteraf gesteld worden dat critici massaal de stille afspraak schonden om bij de bespreking van een roman de werkelijkheid buiten de deur te laten. Of, zoals Sjoerd de Jong het noemde: ‘de “code” dat recensenten een roman moeten behandelen als autonoom kunstwerk. Verwijzingen naar de werkelijkheid, of naar echte mensen, doen er niet toe voor de waardering van het boek.’ (Sjoerd de Jong 2013b)

De Jong maakte een valide punt. En toch werpt de manier waarop het boek overwegend als een autobiografisch document werd gelezen, interessante vragen op. Als het zo is – en daar leek het sterk op – dat Harry Badal in de ogen van de lezers samenviel met Anil Ramdas, dan kan je je afvragen wat het betekent dat er zo genadeloos werd afgerekend met het boek. Anders gezegd: als het gelukt was wat Anil beoogd had om te doen, namelijk om het ‘eerste volwaardige, ontwikkelde, zwarte, intellectuele personage’ (Youskine 2011a) in de Nederlandse literatuur op te voeren, wat betekende het dan dat de media met dat personage afrekende? Een deel van de besprekingen van het boek was niet minder dan een afrekening met de schrijver ervan. Hier leken allerlei dingen samen te komen. Enerzijds de onhebbelijkheden die

Anil in de loop van de jaren aan de dag legde, en dan met name in zijn hoogtijdagen. De verhalen over zijn arrogantie, zijn eis om een gulden per woord betaald te worden, zijn hooghartige colleges, afgestoken in een kennelijke staat van dronkenschap, konden nu naar hartenlust gemunt worden omdat hij zijn romanpersonage zo duidelijk naar zichzelf had gevormd. Tegelijkertijd leek er ook iets anders te spelen. Anils engagement en voortdurend hameren op de rol en functie van de intellectueel, waarbij hij meermaals benadrukte waarin zijn collega's tekortschoten, werd door veel mensen irritant, dan wel uit de tijd gevonden. De recensies van de roman leken slecht gecamoufleerde afrekeningen met de opvattingen van Anil, en daarmee een afrekening met Anil zelf.

De enige bespreking die het boek los van de schrijver trachtte te zien, en die bovendien dieper op de materie inging, kwam misschien niet toevallig van een andere schrijver. Manon Uphoff, die ook bij de presentatie aanwezig was, schreef een stuk in *De Groene* waarin ze uithaalde naar de luie lezers die de recensenten in haar ogen waren geweest. Badal draaide in haar interpretatie om de crisis van de romanfiguur: 'De crisis van de chaos en het krankzinnig aantal werelden waar we ons toe verhouden en waarin we te weten moeten zien te komen wat onze maat is. Het is een van de meest politieke karakters die ik ooit in een boek ben tegengekomen.' (Uphoff)

Uphoff benaderde het als een gelaagd, complex boek dat toonde waartoe literaire verbeelding in staat kon zijn, namelijk het tonen van de kooi waarin een mens gevangen kan zijn. Anil Ramdas had een wereld gereconstrueerd die op de echte wereld leek, maar die niet hetzelfde was. 'Jammer dat recensenten er niets van begrijpen,' aldus Uphoff. Ze noemde de bespreking van John Jansen van Galen in *Het Parool* 'onmachtig' en vond dat Elsbeth Etty in *NRC* 'voor driekwart van de bespreking akelig [bleef] hangen bij de autobiografische overeenkomsten'. Arjen Peters gebruikte het personage Harry Badal om 'venijnige sneren uit te delen naar Ramdas'. Het was, stelde Uphoff, '[n]iet te hopen dat het met Peters als recensent zo erg gesteld is als hij hier doet bevroeden, in de rol van riooljournalist. Je verwacht dit

soort cynisch meelevende uitspraken in *RTL Boulevard*.' *Badal* was collectief oppervlakkig gelezen, door luie recensenten die speurden naar sappige biografische eigenschappen, vond Uphoff. 'Tegen sommige besprekers zou je willen zeggen: haal dat boek maar weer eens weg van die straat, neem het mee naar huis. Léés het verdomde ding.' (Uphoff)

Het was een hartstochtelijk pleidooi voor de literaire verbeelding in het algemeen, en voor de waarde van *Badal* in het bijzonder. Maar voor Anil was het te weinig, en te laat. In april 2011 begon hij, na anderhalf jaar nuchter te zijn geweest, weer met drinken. 'Daarna is hij niet meer gestopt,' zei Chandra erover. 'Toen werd het alleen maar erger. Toen ging het echt snel bergafwaarts. Tot februari 2012.'

Absurd eenzaam op een feestje

Nederland was – op dit moment – een noodlot, zei Anil tegen Jurgen Maas.²⁰ Voor allochtonen zoals hij was er geen andere plek waar ze thuis waren, of konden zijn. 'Je zult het hier moeten bevechten,' concludeerde hij. 'Wij hebben die plicht. Dat is één uitroep in die roman. En als mensen hiermee aan de haal gaan en er iets anders mee gebeurt dan heb ik het gevoel dat ik tenminste iets bereikt heb.' Maas vroeg hem of dat hem ook niet eenzaam maakte. 'Natuurlijk is het eenzaam,' antwoordde Anil.

Het is absurd eenzaam als je op een feestje komt en je hebt weer iets verschrikkelijks gehoord waarover je het wil hebben en iedereen kijkt je aan alsof je een beetje saai uit de hoek komt. Van: 'What's new?' Die houding. Daarom ga ik ook niet naar feestjes, hoor. Die houding van, daar heb je hem weer. Hij heeft weer een politiek verhaal. Hij heeft weer die opgewondenheid. Ik kwam binnen op een plek en ik zei, heb je gehoord wat Rutte heeft gezegd? 'Wij willen Nederland teruggeven aan de Nederlanders.' Heb je dat gehoord? Ik was in alle staten. En mensen keken me echt aan van, maar what's new.

Anil bleef betrokken, ook toen niemand zich nog opwond over voor hem levensbelangrijke zaken als beschaving, omgangsvormen en idealen voor een betere wereld. Ook toen het hem zijn levensgeluk kostte. 'Jij gaat gebukt onder de last dat je de wereld wil veranderen,' observeerde Prem Radhakishun. 'Ben je nog wel een gelukkig mens?'²¹

'Nee,' antwoordde Anil. 'Ik ben een seriéus mens. En serieuze mensen, die moeten bij situaties die ernst uitstralen en op kunnen brengen. Het vereist energie. Lopen dollen, en keten zoals jij dat noemt, dat kan op bepaalde momenten en dat moet je ook beslist blijven doen in je eigen tijd. Maar het leven is precair en kort. Je wil een betere maatschappij achterlaten. If you can't make a difference just shut up.'

Dat hij invloed wilde hebben, had niet alleen met aanzien en succes te maken. Het had vooral ook te maken met het levensgrote ideaal om de wereld te verbeteren. 'Anders zou ik niet schrijven,' zei hij met doodelijke ernst tegen Radhakishun. 'Anders zou ik mijn bed niet uitkomen. Waarom kom ik mijn bed uit? Om iets te kunnen veranderen. Mezelf te kunnen veranderen, de wereld te veranderen.'

Maar 'de wereld' lachte hem vierkant uit, met idealen en al.

Op 27 mei 2011 werd het vastgelegd hoe het eruitzag wanneer Anil werd uitgehoond om zijn idealen. Hij bezocht die avond een programma in De Balie, waar Arnon Grunberg in gesprek ging met sociologe en ex-politica Evelien Tonkens. Na afloop was er ruimte voor vragen uit het publiek. Anil stond op en kreeg de microfoon. Vanaf de zijkant, in het gangpad, zei hij: 'Arnon, ik begrijp het punt van Evelien heel goed. Maar van jou niet. Waarom kom jij je bed uit? Wat is jouw streven? Wat wil jij beter doen?'

Hij sprak rustig, liet tussen de vragen korte pauzes vallen. Het publiek was stil.

Grunberg antwoordde geïrriteerd: 'Waarom ik mijn bed uitkom? Omdat ik een deadline heb!'

Anil, vasthoudend: 'Wat wil jij veranderen, wat wil jij beter maken?'

Grunberg herhaalde: 'Wat wil je?'

Anil: 'Wat wil je beter maken, wat wil je veranderen?'

Grunberg: 'Ja ik heb net... Als je goed naar me hebt geluisterd...'

Anil: 'Ik luister altijd goed naar je.'

Grunberg: 'Ok.'

Het publiek lachte onrustig.

'Weet je wat het is,' zei Anil. 'Ik heb het vermoeden – ik heb het vermoeden dat jij wegkomt met een algemeen gevoel van, het wordt toch niks.'

Grunberg sloeg nu een kleinerende toon aan: 'Ten eerste lees je mijn stukken dan slecht, en dan heb je ook slecht naar me geluisterd. Ik kan me niet voorstellen dat je zegt dat je naar me luistert, en denkt dat het toch niks wordt. Integendeel. Ik bedoel, ik heb gezegd dat mensen – als je goed hebt geluisterd – wel degelijk kunnen excelleren. Ik denk bijvoorbeeld dat jij in staat bent een heel mooie toren van lucifers te bouwen [het publiek lachte nu hard] en dat je daarvoor je bed uit moet komen.'

Wat volgde, was een uiteenzetting van Grunberg waarin hij stelde dat schrijvers en kunstenaars bescheiden zouden moeten zijn in hun verwachting dat hun werk de wereld beter zou kunnen maken. Bovendien hadden mensen – dus óók schrijvers – het recht om hun bed uit te willen komen alleen om te leven, en meer niet. Op dit punt barstte het publiek weer in lachen uit. Anil stond enigszins verloren in het gangpad, in het halfduister van de zaal. Hij weigerde zich gewonnen te geven, waarschijnlijk omdat hij het intrinsiek oneens was met Grunbergs standpunt. Hij onderbrak Grunberg, en zijn stem klonk schrill toen hij zei: 'Dat begrijp ik wel...' Grunberg, op het podium, stak belerend zijn vinger omhoog: 'Mag ik even, Anil.' 'Nee, nee, nee. Arnon. Nee. Ik begrijp dat mensen uit hun bed komen om voort te bestaan – dat vinden eenenige cellen ook. Het verschil tussen ons en eenenige cellen moet toch iets betekenen?'

Grunberg dacht een moment na en legde nog een keer uit dat het een mogelijkheid was, inderdaad, dat het geschreven woord – zijnde een roman dan wel een column – mensen 'net iets anders naar zichzelf en naar de wereld' kon laten kijken. 'Maar hieraan toegevoegd denk ik dat je het besef van overbodigheid en overtolligheid onderschat. Het feit dat je denkt: ik ben een overbodig mens, en ik ga toch

door met leven, kan je een pervers genoeg verschaffen in het leven zelf. En ik hoop dat jij die kunst zult leren.’²²

Het publiek lachte. Een aantal mensen applaudisseerde. Anil boog kort in de richting van Grunberg, en verliet de zaal.

Het zou kunnen dat Grunberg door hun discussie op een spoor werd gezet, dat resulteerde in een personage in de roman *De man zonder ziekte*. Daarin voerde Grunberg een Zwitsers-Indiase hoofdpersoon (Samarendra, afgekort tot Sam) op. Yra van Dijk schrijft in haar boek over Grunberg dat het personage een ‘vorm van kunstenaarschap’ belichaamt, waarin Grunberg zelf niet gelooft:

De man zonder ziekte zou daarom gelezen kunnen worden als het uitvoerige antwoord op een vraag die de journalist en schrijver Anil Ramdas op 27 mei 2011 aan Grunberg stelde tijdens een debat in De Balie in Amsterdam: ‘Waarom kom jij je bed uit? Wat is jouw streven? Wat wil je veranderen? Wat wil je beter maken?’ De doorgaans hoffelijke Grunberg stak zijn woe-de niet onder stoelen of banken en kleineerde Ramdas in zijn antwoord. De wereld beter maken was een hachelijke onderneming, volgens Grunberg: ‘Ik denk dat je enige bescheidenheid moet betrachten, omdat je niet altijd weet wat de effecten zijn van je daden. [...] En dat je er rekening mee moet houden als kunstenaar of schrijver dat je ook verkeerd begrepen kan worden, dat je je op glad ijs begeeft, en dat je misschien iets maakt wat helemaal niet goed is voor de samenleving.’ De metafoor ‘beter maken’ uit Ramdas’ vraag lijkt een plaats te hebben gekregen in *De man zonder ziekte*. Zo is de roman een poëticaal onderzoek naar de mogelijkheid van kunst en kunstenaarsengagement. Het werk van Samarendra Ambani, wiens naam en half-Indiase uiterlijk veel overeenkomsten met Anil Ramdas vertoont, is dan een allegorische uitbeelding van drie belangrijke redenen om engagement te wantrouwen. (Van Dijk 2018: 280-281)

De discussie in De Balie leek voort te komen uit een verschil in literaturopvatting tussen twee schrijvers. Grunberg en Ramdas hadden zeker respect voor elkaar, getuige ook hun correspondentie in de maanden ervoor. Anil schreef Grunberg dat hij diens roman *Fantoom-*

pijn beschouwde als ‘model [...] voor de perfecte roman’.²³ Hij stuurde hem het manuscript van *Badal*, dat Grunberg beloofde te lezen.²⁴

De pijnlijke confrontatie moet, gezien zijn bewondering voor Grunberg, vervelend voor Anil zijn geweest. Het was dan ook des te akelig dat achteraf bleek dat het was gefilmd door iemand in het publiek. De korrelige opname werd twee dagen later op YouTube geplaatst door Bert Brussen. Brussen was berucht om zijn bijdragen op GeenStijl.nl – hij werd door *Vrij Nederland* ‘het boegbeeld van de online pestgeneratie’ genoemd. (Donkers) Het filmpje duurde zo’n 3,5 minuut en begon vanaf het punt dat Anil het woord nam. Degene die het filmpje opnam, was een van de mensen die het hardst lachten op de momenten dat Grunberg Anils vragen pareerde. De titel van het filmpje was ‘Arnon Grunberg sloopt Anil Ramdas’. Eronder schreef Brussen:

Tijdens een debat in De Balie stelt Anil Ramdas een soort van betuttelende vraag (‘wat wil jij beter maken?’) aan Arnon Grunberg. Die reageert zoals Arnon Grunberg dat altijd doet. Uiteindelijk wordt Ramdas letterlijk door de zaal weggelachen en verlaat hij woest de zaal.

Op het filmpje lijkt het inderdaad zo te zijn, dat Anil zodra de microfoon naar iemand anders gaat, de zaal verlaat (dit is in de opname van De Balie zelf niet te zien). Het laatste wat hij gehoord moet hebben, waren hoe de – ongetwijfeld goedbedoelde – woorden van de moderator (‘dat was Anil Ramdas, hij schrijft zelf ook prachtige stukken in de *NRC*’) werden gevolgd door lachsalvo’s uit het publiek.

Hier, in de botsing met Grunberg, in het onbegrip van de journalisten die hem interviewden, en ook in de manier waarop hij online voor gek werd gezet met zijn engagement, wordt genadeloos duidelijk hoe Anils grootse en bij vlagen groteske ambities stukliepen op een samenleving waarin individuele vrijheid het hoogste goed was en betrokkenheid steeds meer gezien werd als zwakte, of als kenmerk van de linkse gutmensch.

De vernedering

Het was in dit jaar, 2011, dat Anil zijn vriendin Jessica Dikmoet een novelle van Philip Roth cadeau deed. Het ging om *The Humbling*, in het Nederlands uitgegeven als *De vernedering*. Anil gaf het aan Dikmoet met de nadrukkelijke opdracht om het te lezen. Dikmoet: ‘Dit móest ik lezen, want [hij zei, KA]: “dit ben ik, van begin tot einde, dit ben ik. En je moet het lezen. Je moet het spellen van begin tot end. Dit ben ik. Als je wil weten wie ik ben: dit ben ik.”’

De vernedering was in 2009 gepubliceerd en kwam in de vertaling van Babet Mossel uit bij De Bezige Bij. Het boekje telde 143 pagina’s en werd beschouwd als een matige ‘Roth’. *The Guardian* vatte het samen als ‘an embarrassing failure’. (Skidelsky) Een recensie in *Het Parool* stelde dat Roth (1933) ‘de laatste jaren schrijft alsof de dood hem op de hielen zit. [...] En ook in *De vernedering* hangt de schaduw van de dood over alle 140 pagina’s waarover de novelle is uitgesmeerd.’ (Arensman)

Wanneer Anil het boekje in handen kreeg en de tijd nam om het te lezen, is onduidelijk. Hij was een bewonderaar van Philip Roth, hoewel hij diens naam niet zo vaak opvoerde in zijn essays over de waarde van literatuur. In zijn boekenkast stonden, naast bestsellers als *Portnoy’s Complaint* (in het Engels) en *Amerikaanse pastorale*, ook *De menselijke smet*, *Exit geest*, *Een braaf meisje* en *Een stervend dier*. In sommige boeken liet hij consumptiebonnen achter die hij gebruikte als boekenlegger (in *Exit geest* op pagina 93), in andere schreef hij voor en achter in het boek notities en telefoonnummers (in *Portnoy’s Complaint* noteerde hij het nummer van Wim Kieft). De conclusie kan zijn dat hij met de boeken van Roth leefde; dat hij ze meenam wanneer hij onderweg was, en dat ze in de buurt lagen wanneer hij verlegen zat om papier voor aantekeningen.

Wat hij literair gezien van *De vernedering* vond, is niet duidelijk. Maar toen hij het las, herkende hij zichzelf er kennelijk zo sterk in dat hij vond dat het een reflectie was van iets essentieels in zijn karakter, of van het verloop van zijn leven. Voor Dikmoet kocht hij een nieuw

boek, zijn eigen exemplaar hield hij. Het was het boek dat hij bij zich droeg toen hij zelfmoord pleegde, en waarin hij een boodschap voor zijn gezin achterliet.

De vernedering verhaalt over Simon Axler, een beroemde Amerikaanse toneelspeler die van het ene op het andere moment zijn talent verliest. Het is volgens de tekst op het omslag het ‘verslag van een onverklaarbaar, angstaanjagend identiteitsverlies’. Het eerste hoofdstuk ‘Tot ijle lucht’ begint met de alinea:

Hij was zijn magie kwijt. De vonk was gedoofd. Hij faalde nooit op het toneel, al zijn rollen waren sterk en succesvol, en toen gebeurde het verschrikkelijke: hij kon niet meer spelen. Opkomen werd een marteling. De zekerheid dat hij zou schitteren maakte plaats voor de wetenschap dat hij zou falen. Het gebeurde drie keer achtereen en de laatste keer had er niemand meer belangstelling, kwam er niemand meer. Hij kon het publiek niet meer bereiken. Zijn talent was dood. (Roth 2009: 7)

Axler valt samen met zijn werk. Zijn werk bestaat uit het onbenoembare talent dat hij hiervoor heeft. Met dat talent valt het werk weg, en valt Axler zelf weg. Zijn werk is zijn identiteit. Erzonder leven kan hij niet.

Over wat Anil dacht te herkennen in het boek in die mate dat hij zou zeggen ‘dit ben ik’, kunnen we alleen maar speculeren. Maar dat Anil, net als Roths hoofdpersoon, met zijn werk samenviel, was in elk geval tot op zekere hoogte waar. Hij leefde om te denken, en schreef om dat denken vorm te geven. Hij schreef om een stip aan de horizon te zetten; om de beschaving te bevorderen. Hij leefde, daarom misschien ook, om de beschaving te bevorderen. Toen het idee van beschaving ondergesneeuwd raakte – in zijn beleving althans – door ruwere omgangsvormen die werden gevierd onder de vlag van de vrijheid van meningsuiting en de strijd om het behoud van de eigen cultuur, raakte Anil meer en meer zijn podium kwijt. Het werd hem door veel mensen aangeraden – en niet altijd liefdeloos, vaak ook vanuit de behoefte om hem te beschermen – dat hij zich het verlies van positie

niet zou moeten aantrekken. Maar je kan je afvragen in hoeverre het mogelijk is dat iemand die zich de wereld aantrekt, die wereld tegelijkertijd van zich af weet te houden.

Schaamte is bijna het woord niet

De tegenslagen volgden elkaar nu snel op. Hij was weer begonnen met drinken, en na een periode van rust en hoop was dat een grotere teleurstelling dan zijn echtgenote kon verwerken. Toen Anil in oktober 2011 in Frankfurt was voor de Buchmesse, verhuisde Chandra uit hun woning in Loenen aan de Vecht. In Duitsland kreeg Anil intussen een ander akelig bericht van zijn broer Raj: het ging niet goed met hun vader Harripersad.²⁵

Onderweg terug naar Amsterdam, kwam Anil terecht in een situatie die hij later beschreef als ‘potsierlijk’. Hij was getuige van een conflict tussen de conducteur van de trein en een oudere moslima met een hoofddoek. Ze werd streng door de conducteur toegesproken. ‘Streng is eigenlijk het woord niet, hij was haar aan het uitfoeteren. Ik kon niet precies volgen waar het over ging, maar omdat de vrouw bleef zwijgen en naar haar schoot keek, leek het mij iets onredelijks en onrechtvaardigs te hebben. Dus zei ik er wat van. Wat ik zei was: “Wie denk je dat je bent, Geert Wilders?”’ (Ramdas 2011j)

Naar eigen zeggen werd Anil hierop door drie mannen van de NS naar een raamloze cel gebracht ‘zonder polshorloge, zonder mobiele telefoon, zonder riem en schoenen’. (Ramdas 2011j) Chandra, die die avond thuis was, herinnerde zich dat Mrinal naar het station was gegaan om zijn vader op te halen – en dat deze niet volgens afspraak uit de trein was gestapt. Pas ’s avonds laat werden ze gebeld dat Anil mocht worden opgehaald van het politiebureau in Breukelen.

Anil gebruikte het voorval een paar dagen later in zijn column in NRC. Hij concludeerde dat waar vroeger de Nederlandse politie het toonbeeld van voorkomendheid was, zij nu absolute gehoorzaamheid van burgers verwachtte. Zonder het met zoveel woorden te zeggen, stelde hij dat de zero tolerance die in het huidige tijdsgewricht heerste, erg leek op de manier waarop agenten zich in ‘derde wereldlanden’

gedroegen. Islamoloog (en redacteur bij ‘zoz’) Nuweira Youskine schaarde zich aan de kant van Anil, en kon zich voorstellen dat zijn ‘gevoel voor ridderlijkheid’ naar boven kwam door de onnodig ruwe behandeling van de conducteur, en omdat er naar zijn idee al genoeg geschreeuwd werd tegen moslima’s. (Youskine 2011b) Het voorval werd echter ook met scepsis ontvangen. GeenStijl.nl was er snel bij om te stellen dat Anil de werkelijkheid in zijn column verdraaide. In wat de site ‘maar een raar verhaal’ noemde, ‘die column waarin hij uit de doeken deed hoe hij in onze verharde haatsamenleving in de boeien werd geslagen en in de kerkers onder Utrecht Centraal werd gegoooid, enkel omdat hij een conducteur voor Geert Wilders uitmaakte’. (Van Rossum) De site publiceerde een anoniem verslag van ‘Treinreiziger x’ die beweerde in de coupé van de ICE-trein uit Frankfurt te zijn geweest toen Anil ruzie met de conducteur kreeg. Volgens de anonieme schrijver had Anil zich volledig misdragen, en was het volkomen terecht dat conducteur de moslima had aangesproken omdat zij geen geldig vervoersbewijs bij zich zou hebben gehad.

Joost Zwagerman had zich op dat moment ook alweer uitgesproken tegen Anil. Volgens de website The Post Online had Zwagerman op dat moment geen Facebook-pagina meer en stuurde hij daarom zijn mening over Anils arrestatie naar deze site. Hij moest niets hebben van Anils ‘asociale’ gedrag: ‘Wat ben je voor een ongelikt, hufterig en opdringerig figuur als je een conducteur toebijt: “Wie denk je wel niet dat je bent?” Aan de hufterigheid à la Ramdas gaat dit land ten onder, maar het erge is dat Ramdas de hufter in hem niet eens herkent. Diep treurig. Is er nou niemand in zijn omgeving die Ramdas ervoor behoedt de sneue figuur in hem althans voor een minimum te onderdrukken?’ (Paternotte)

Het incident in de trein was echter voor Anil zelf op de achtergrond geraakt. Ramspoed had zich intussen in allerlei gedaantes aangediend. De rijkssubsidie voor MTNL, dat zijn programma ZOZ uitzond, zou in de loop van 2012 stopgezet worden. Zijn programma kwam daarmee uiteindelijk ook tot een einde, en hij zou weer opnieuw moeten zoeken naar een baan, naar een plek. Hij kreeg tegelijkertijd te

horen dat zijn stukjes als reizende commentator bij *NRC* per eind december zouden stoppen 'omdat ik teveel anti-PVV ben, zoals de hoofdredacteur het uitlegt'.²⁶ Daarmee eindigde zijn werk voor de krant volledig. Daar kwam bij dat, tijdens zijn reis naar Frankfurt, Chandra, naar het scheen definitief, hun huis in Loenen aan de Vecht had verlaten. Als genadeklap was zijn vader in een morfinecoma gebracht nadat zijn nieren het hadden opgegeven. Anil hield zijn vader tijdens diens laatste levensdagen gezelschap. Toen Harripersad op 25 oktober 2011 overleed, raakte het Anil meer dan hij zelfs aan zijn beste vrienden leek te willen vertellen. Hij schreef een eulogie, droeg deze voor bij het afscheid, en stortte daarna volledig in.²⁷

Anil sliep niet meer, zijn antidepressiva leken niet meer te helpen, en hij miste zijn vrouw zo erg dat hij niet meer goed wist waaraan hij zich nog kon vasthouden. Zonder haar was hij niet compleet, schreef hij haar in een e-mail, het voelde alsof er een been geamputeerd was.²⁸

Op 22 december werd zijn laatste bijdrage voor *NRC* gepubliceerd. (Ramdas 2011k) Twee dagen later, op kerstavond, waren Nezmia en Mrinal in Loenen bij hun vader om kerst te vieren. Anil was ontzettend dronken geworden, en had tegen hen gezegd dat hij niet langer wilde leven, en dat hij zichzelf binnenkort dood zou drinken. In paniek belden de kinderen diezelfde avond nog naar Alex Korzec.²⁹ Anil werd onmiddellijk opgenomen in het Sint Lucas Andreas Ziekenhuis.

In het ziekenhuis liep Xandra Schutte hem, volkomen onverwacht, tegen het lijf. Haar ex-partner, schrijver en essayiste Doeschka Meijsing, werd toevallig op dezelfde afdeling als Anil behandeld voor haar alcoholverslaving. Schutte schrok van hoe slecht Anil eruitzag. Hij liep er rond in een kamerjas en een grijs, door de medicijnen opgezet gezicht. Tegelijkertijd had hij nog steeds, op het dwangmatige af, de grootste praatjes, herinnerde Schutte zich. Zo was hij niet zo maar depressief, vertelde hij aan haar. Nee, hij leed onder de heftigste depressie denkbaar, en kreeg de meest waanzinnige behandelingen, met de zwaarste pillen. Met Doeschka Meijsing onderhield hij ter plekke een sympathiek contact, vermoedelijk – volgens Schutte – ge-

voed door de gedeelde ervaring van depressie en verslaving. Jaren eerder had Meijsing met Anil in een panel gezeten en ze was niet onder de indruk van hem geweest. Hij was op haar overgekomen als beleidend en arrogant. Nu ze hem van een kwetsbare kant leerde kennen, trokken ze iets meer naar elkaar toe. Anil keek films op zijn laptop, herinnerde Schutte zich. En Meijsing keek soms met hem mee.

Meijsing zou eind januari 2012 overlijden.

Anil werd na een dag of twaalf ontslagen uit het ziekenhuis. Te vroeg, vond Chandra achteraf. De depressie was allerm minst onder controle. Sterker nog, de ziekte begon door de barsten heen naar buiten te breken en leek niet meer te beteugelen. Begin februari werd Anil door de politie van straat gehaald. Hij zat dronken in zijn auto, en kreeg een rijverbod voor een paar weken opgelegd. Aan Jos Campman, de hoofdredacteur van MTNL, schreef hij een bloederlijk en schuldbeladen bericht:

Misschien moet je een ex-verslaafde nooit vertrouwen. Sterker nog: ex-verslaafden vertrouwen zichzelf niet eens. Toen ik in november knock-out ging, was het niet door alcohol misbruik, maar een 'keurige' depressie. Met ernstige slaapdeprivatie als gevolg. Ik sleepte me er doorheen, zoals je weet. En ach, de verhalen waren er wel; vader dood, vrouw weg. Ik heb me in de winterstop laten opnemen in de psychiatrische kliniek, waar ook Doeschka Meising [sic] was. We hebben lange avonden met elkaar gesproken. En zij is nu dood.

Nou ja, ik was totaal geen ernstig geval in vergelijking met haar, en werd met goede medicatie naar huis gestuurd. Maar toen kwamen de echtscheidingspapieren en de verkoop van het huis en een boek dat mijn moeder publiceerde over haar man (mijn vader) en haar kinderen, zo gênant dat ik bijna het huis niet meer uitdurfde.

Afijn, ik had een antidepressivum, niet waar?

Het ging zo goed, ik zou alles redden, mijn programma's zijn voorbeeldig. Dacht ik.

Gisteravond bleek het tegendeel. Ik vond mezelf jankend op straat, in mijn auto, dwars over de weg, en een fles wodka in de hand. De politie nam me mee.

Als je denkt: het is nu genoeg geweest, ik ben klaar met Anil, heb ik daar alle begrip voor. Mijn waardeloosheid tart alle grenzen van de betamelijkheid. Terwijl ik denk dat ik ontzettend mijn best doe. Maar tevergeefs.

Waarom ben ik weer gaan drinken in Godsnaam? En waarom wilde ik kennelijk gestraft worden, door dwars op de weg met de auto te gaan staan? Wat wilde ik bewijzen, mijn pathetische waardeloosheid?

De politie nam mijn rijbewijs in beslag, parkeerde de auto voor de deur (ja, ze zijn aardig in Loenen), en zei dat ik mijn rijbewijs over twee weken terug krijg.

Maar hoe moet ik verder? We hebben nu toevallig een week vrijaf, maar dan? Ik vind mezelf zo onbetrouwbaar, en zo onloyaal naar jou en mijn redactie toe. Schaamte is bijna het woord niet.

Help me, misschien voor de zoveelste keer: ik wil er bovenop komen zonder te veel drama, en ik roep het drama over me heen.³⁰

Anil was moe. Uitgeput, zelfs. Na zijn ontslag uit het Sint Lucas Andreas Ziekenhuis probeerde hij nog om zijn energie terug te vinden, zocht hij naar de levensmoed die hem tot dan toe steeds over dremfels en dieptes heen had geholpen. Een warm bericht van Chris Keulemans, die *Badal* net had uitgelezen, leek even te helpen. Het was een zeldzaam inhoudelijke interpretatie van de roman en het moet een verademing zijn geweest om te merken dat iemand het boek in al zijn complexiteit trachtte te duiden. Anil stuurde het bericht van Keulemans door naar Chandra, naar Suzanne Holtzer, naar Jessica Dikmoet – kortom naar de mensen die hem nabij waren. ‘De waarde van het boek zit in veel meer dan dat onopgesmukte zelfportret,’ schreef Keulemans hem. ‘Het zit vooral in de constante spanning tussen personage en tijdgeest, tussen het bouwen van een identiteit en het klimaat dat daar constant aan schudt en trekt. De storm van twee decennia (een culturele en politieke en sociale storm) en daarin opstaan, je weg vinden, omver geblazen worden, jezelf oprichten, de weg vooruit weer zoeken.’³¹ Het klonk, achteraf gezien, bijna als een aanwijzing voor Anil zelf. Net als bij zijn alter ego had het politiek-maatschappelijke klimaat ook aan Anils identiteit geschud en getrokken. De storm die in de laatste decennia was opgestoken, had ook hem omvergeblazen.

Het was zaak om zichzelf opnieuw op te richten, om opnieuw de weg vooruit te zoeken. Maar Anil Ramdas was niet Harry Badal. Badal had zijn idealen uit zijn vingers weg laten glippen. Anil had juist vastgehouden aan zijn overtuigingen en aan zijn ideaalbeeld van beschaving. Het had geleid tot spot en irritatie. Het had zijn eigen onzekerheid vergroot, en tegelijkertijd zijn arrogantie naar anderen toe versterkt. Zij beseften niet wat er op het spel stond. Terwijl de rest lachte en feestvierde en de schouders optrok over het opstotende populisme, bleef hij stampen en waarschuwen en roepen. Maar hij was er moe van. Hij was uitgeput, juist omdat hij inmiddels dacht te weten dat het er allemaal niet toe deed. Het gevoel van uitzichtloosheid had niet (alleen) een psychische aanleiding, was ook niet alleen toe te schrijven aan zijn verslaving. Het was een samenspel van zaken die ongrijpbaar waren, met dingen die binnen handbereik leken. Hij schreef aan Suzanne Holtzer dat het bestaan hem steeds zwaarder viel:

Sinds oktober: vader overleden, Chandra echt bij me weg, definitief verhuisd, ach, met mij viel toch niet echt te leven, bovendien: was Badal niet voorspellend genoeg? Zoon besloot bij mij te blijven, dochter is verhuisd naar eigen huis. Ik heb me in december bijna dood gedronken, werd met een promilage [sic] van 4.1 opgenomen op de afdeling psychiatrie van het Lucas Ziekenhuis, (psychose, vechtend en bloedend, ze bonden me vast aan het bed, zoals in de middeleeuwen te doen gebruikelijk), voor het geval je het wil weten: normaal raak je bij een promilage van 4.0 in een coma, en ben je bij 4.5 dood. ik heb mezelf dus bijna ge Amy Winehoused. Afijn, gedetoxed tijdens kerst en oud en nieuw, eenzaam in een kaal kamertje, naast Doeschka Meising [sic], met wie ik nog veel heb gepraat in die twaalf dagen, en die ik nog sprak voor ze de volgende dag naar de operatietafel ging en nooit erboven kwam; maar ze had haar hersens al kapot gedronken, zoals ze vertelde. Afijn, ik ben nu aan een goed werkend antidepressivum, en kom er weer bovenop. Beetje mensschuw, maar zoals ik aan Alex Kortzec (mijn psych) vertelde: veel van mijn depressie heeft toch te maken met het falen van Badal als Roman. En dieper nog: het feit dat ik me zorgen maak om Nederland, en vrijwel niemand anders. Ik vroeg laatst aan Bram de Swaan en Dick Pels in mijn programma: moet Wilders eerst Premier

worden, moeten de deportaties aanstaande zijn, moeten meer Breiviks opstaan voordat jullie als intellectuelen zeggen dat het zo niet verder kan? Ze keken me meewarig aan, alsof ik overdreef.³²

Het onbegrip waarmee *Badal* werd ontvangen was, naar zijn eigen gevoel, een aanleiding voor deze periode van diepe depressie. Daaronder, op een intiemer niveau, lag een gevoel van extreme eenzaamheid. Het idee een roepende in de woestijn te zijn: de enige die de wolven aan de poort hoorde huilen. Tegelijkertijd was er nog altijd de ambitie om er het beste van te maken. Hij pitchte een nieuw programma-idee bij de VPRO waarin hij een nieuw talent naar voren schoof. Hij wilde met Seada Nourhussen, thans hoofdredacteur van *One World*, destijds Afrikacorrespondent voor *Trouw*, een televisieprogramma maken. Anil: 'Ik heb haar een paar keer te gast gehad, en oh, ze is charmant en innemend, maar tegelijk zo vinnig en intelligent. Ik zei de laatste keer tegen haar: vormen we niet het toekomstige koppel, na Barend & Van Dorp en Pauw & Witteman?'³³ Vrienden en kennissen die hem in die periode zagen, vonden hem opvallend zorgzaam en mild: hij spoorde ze aan om hun dromen na te jagen, knuffelde ze zelfs – terwijl hij erom bekendstond niet van lichamelijk contact te houden.³⁴ Maar het water stond hem aan de lippen. Een echtscheiding betekende ook de onvermijdelijke verkoop van het huis dat hij voor Chandra en de kinderen had gekocht. Het huis met een zolder, waarop hij de tekeningen van de kinderen voor altijd zou bewaren. Om weg te sturen van het noodlot waarop hij afstevende, had hij veel, heel veel energie nodig. En dat had hij niet meer.

Op 15 februari 2012 presenteerde hij een uitzending van zoz. Hij had drie jonge, veelbelovende talenten aan tafel: filmmaker Neske Beks, rappers Akwasi en Kevin de Randamie (de broer van rapper Typhoon). Het was een uitzending als veel andere, waarbij Anil goed voorbereid leek. Aan het eind van de show keek hij in de lens van de camera en besloot: 'Dit was zoz. Volgende week zijn we er weer. Graag tot dan.'

De dag erna, op 16 februari, werd hij 54 jaar. Hij reed rond twaalf uur 's middags naar de redactie van MTNL in Amsterdam. De receptionis-

te vertelde later dat hij een uur in de auto bleef zitten, zonder duidelijke reden, voordat hij naar binnen kwam.³⁵ Bij binnenkomst was hij vrolijk en knoopte praatjes aan met mensen van de redactie en andere collega's. In tegenstelling tot de jaren ervoor vertelde hij aan niemand dat hij die dag jarig was. Hij ging na een uur of twee weg en gaf als reden aan dat hij een afspraak bij de VPRO had. De afspraak, wist zijn vriendin Jessica Dikmoet later te achterhalen, had hij afgezegd. De reden van de afzegging zou zijn geweest dat hij naar een begrafenis moest. Bij het verlaten van het pand kwam hij nog zijn editor tegen die hem eraan herinnerde dat ze de dag erna, om tien uur in de ochtend, een afspraak hadden staan. Hij herhaalde: 'Tien uur, morgenochtend,' en verliet het gebouw. Het was een uur of drie in de middag. Vanaf de redactie reed hij terug naar Loenen, naar zijn stamkroeg, waar hij een vriend tegenkwam. Het was de man die hem regelmatig chauffeerde. Anil vroeg hem of hij zin had om met hem te eten die avond. De man weigerde omdat hij al met zijn vriendin had afgesproken. Later zou hij tegen Jessica Dikmoet zeggen dat Anil niet had verteld dat hij jarig was. Als hij dat had geweten, had hij de afspraak met zijn vriendin afgezegd om met Anil uit eten te gaan. Zo verliep de avond echter niet: de vriend vertrok, en Anil liep naar huis, alleen. Hij ging langs de slijter en kocht er twee flessen wodka. Dikmoet belde hem rond deze tijd een paar keer, maar hij nam niet op.³⁶

Een paar uur later kwam Anils zoon Mrinal thuis van school. Hij vond zijn vader in bad. Anil had zijn schoenen uitgedaan, maar lag verder volledig aangekleed in het water. Hij had een overdosis kalmeringsmiddelen genomen, weggespoeld met de flessen wodka die hij in de Loenense slijterij kocht. Zijn exemplaar van Roths *De vernedering* lag naast hem op de vloer. Het water van uit de kraan liep nog, maar Anil was al overleden.

Voor in het boek liet hij een kort afscheidsberichtje achter, gericht aan zijn kinderen en zijn vrouw, van wie hij zoveel had gehouden. 'Dit boek zegt alles,' schreef hij. 'Noem me geen lafaard, schat. Maar ik kon het niet meer.'

